

KÖZMŰVELŐDÉS.

Az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat heti közlönye.

MEGJELENIK MINDEN SZOMBATON.

<i>Előfizetési díj:</i>	
Egész évre	4 frt.
Félévre	2 „
Negyedévre	1 „

A társulat minden rendű tagjai
a lapot tagdíjaikért kapják.

A lap szellemi részét illető cikkek a szerkesztőségnek, az előfizetési pénzek a pénztárnoki —, az esetleges reklamációk pedig a kiadóhivatalnak küldendők.

Revizió vagy eltörlés?

A fogalmaknak szabatos megjelölésének hiánya a politikában nagyon gyakran szomorú következményekre vezet. Főleg ellenünk katolikusok ellen használnak sereg számra helytelen szavakat, melyek valósággal félre vezetik a népet, hamis fogalmakat alkotgatnak a katolikus politikáról.

Elég lesz egy-két példát felhoznunk. Németországban kulturharezknak nevezték az államnak a kath. egyház ellen indított háboruját. És ma már szajkó módra halljuk és olvassuk, hogy még katolikusok is kulturharezknak nevezik az államnak a küzdelmét. A helytelen szóval tehát elfogadnak egy oly értelmezést, mely reánk a legsértőbb, hogy t. i. az államnak ellenünk megindított háboruja csakugyan a kultura háboruja, általa a kultura érdekét mozditják elő. Persze, ha valaki liberális lapokat olvas, a liberálisok gondolatmenetébe éli bele magát, az nem fog megütközni e gonosz szónak használatában — pedig e szó egymagában többet ártott a kath. egyháznak, mint a májusi törvények összevéve.

Ilyen bolondul felkapott szó volt az elkeresztelés. Hát a ki katolikusnak kereszteltetik, az elkereszteltetik? És ugyan kitől? Hiszen a hitvallás szerint unum baptisma; más kereszttség mint katolikus kereszttség, nem is létezik és a keresztelés szándékával végzett minden ily cselekmény előttiünk érvényes szentség, melyet csak sub conditione lehet ismételni. És mégis az elkeresztelés elnevezéssel az egész országban gyökeret vert egy hamis fogalom; sőt mivel mi a protestánsok „elkereszteléseit“ nem pereltük, még az is rajtuk száradt a katolikuson, hogy ők folytatják kizárólagosan ezt az állam szerint jogtalan keresztelési gyakorlatot.

Épen így vagyunk a „szentesítéssel.“ Azt mondják, hogy a polgári házasság szentesítve van. De hát lehet-e „szentesíteni“ a szentség semmibevevését.

*) Erre nézve azt mondjuk, hogy a szentesítést jogi értelemben egyszerű műszónak tekinthetjük annak a fogalomnak a megjelölésére, hogy a törvényhozás által elfogadott javaslatokhoz a király hozzájárult.
Szerk.

És ha ez üres formaságból használt kifejezést oda-dobjuk a nép közé, ha mi magunk is használjuk, vajjon hogy fogunk e szentesített polgári házasság ellen alkotmányos küzdelemben menni? Nem lesz-e ez a népnél meggyökerezett szó oly akadály a becsületes törekvéseinknek, melynek legyőzésére félnapi munkánkat kell ráfordítanunk.

Ime három hamisan értelmezett szó, mindhármát a fogalmak meghamisítására használják ki egyenesen mi ellenünk. És most egy új helytelen szóval akarunk harezba vezetni bennünket: a revizióval.

Revizió! ki akarja azoknak a szerencsétlen törvényeknek revizióját? Senki. Mert mit jelent a revizió? Nemde azt: átvizsgálni és ami jó, megtartani, esetleg azt, ami rossz, kiküszöbölni. De hát ki akarja e törvényeket revidiálni? A liberálisok nem, nekik úgy jók azok a törvények, amint vannak. Nekünk katolikusoknak pedig sehogy sem jók. Nem kell nekünk azokból egy betű sem, mi eltörlölni akarjuk e törvényeket. Ha pedig ezt akarjuk mondjuk ki nyiltan, ne hagyjunk nyakunkra nőni egy új helytelen jelszavat és vele egy helytelen fogalmat, hanem mondjuk ki, hogy a néppárt a polgári házasság, polgári anyakönyv eltörlését, helyesebben a néppárt a vallásos házasság visszaállítását követeli. Ezt megérti a nép is; mert azt, hogy mit jelent eltörlölni, minden magyar ember érti, a reviziót pedig kevesen, vagy a kik értik is, úgy értik hogy e törvényeknek főelveit megtartva a részleteken akarunk javítani.

Ne adjunk tehát ismét fegyvert ellenségeiknek, mert a revizió alatt pl. azt is érthetjük, hogy a fakultatív vagy kiegészítő polgári házasságot akarjuk. Azért jelöljük meg szabatosan, hogy mit akarunk. A polgári házasság eltörlését akarjuk.

De még ez sem elég. Ki kell mondanunk azt is, hogyan lehessen a mai törvényt eltörlve a házasságjogi bajokat orvosolni. A módja ennek is egy-

szerü; ki kell mondani, hogy minden házasság azon egyházjog szerint bíraltassék el, amely szerint kötött. Azaz, aki katolikus házasságot kötött, annak a házassága felbonthatatlan, afelett itél a Szentszék, aki pedig protestáns házasságot kötött afelett ítéljenek a protestánsok papi székei. A jegyesek mehetnek házasságukat megkötni a kath. paphoz, ha azt felbonthatatlannak akarják kötni és mehetnek a protestánsokhoz, ha a felbonthatás lehetőségét fentartani akarják. S aki házasságot akar kötni, csak akkor köthessen, ha vallása törvényei szerint arra képesítve vagyon. Ez ellen sem a polgári szabadság, sem a liberalizmus nevében nem emelhetünk kifogást és az egyház is türeheti az ily házasságokat, amint türe a Lambruschini-féle utasítás alapján a negyvenes évek óta. Az apostaziáknak pedig ezzel ép úgy eleje vét etnék, mint ahogy a kötelező polgári házassággal elejét venni remélik azok a kormányval csendes barátságban álló bizonyos egyházi körök.

Iert kiadni egy jelszót, meggyökereztetni egy helytelen fogalmat sem nem erkölcsös, sem nem okos eljárás. Ne beszéljünk azért revízióról, hanem abolítoról, eltörlésről!*)

T Á R C Z A.

FELOLVASÁS.**)

TARTOTTA
VESZELY KÁROLY

Az erdélyi róm. kath. irodalmi társulatnak 1894 október 4-iki diszgyűlésében.

Mélyen tisztelt Diszgyűlés!

Az erdélyi róm. kath. autonomiának, világegyházunk számos különböző jótékony célú intézményei közt e ritka, a hierarchia keretében működő unicumnak keletkezési és napjainkig való fejlődési rövid, dióhéjba szorított rajzát felolvasásom tárgyául választani két ok indított. Első okul Kegyelmes Főpásztor urunk áldozári jubileuma szolgálja, melynek bezáró ünnepegyességét ma van szerencsénk irodalmi társulatunk idei köz- és diszgyűlésén füti hódolattal megtartani; tántoríthatlan ragaszkodásunknak arra való tekintetből is különös kifejezést akarván adni, hogy benne önkormányzati intézményünk öszinte, nagylelkü pártolóját tisztelhetjük. Második okát jelzett választásomnak azon szomorú körülményből merítém, hogy napjainkban ugyanazon és még nagyobb veszedelmek fenyegetik egész magyar egyházunkat,

*) A Magyar Allamnak ezt talpraesett cikkét nehogy hatása az efemer eseményekben elhalványuljon, bátrak voltunk lenyomatni, mivel eszméi igen talpraesett dolgok s alkalmasok arra, hogy egy ügyetlenül felkapott hibás jelszót kiszorítsanak az életből. Ugyan mit is revideáljunk. Hiszen a liberalisok már minden jogunkat revideálták?

*) Az Emlékkönyvből.

melyek egykor erdélyi egyházunkat érvén, megtörhetlenül hitbű elődeinknek alkalmul szolgáltak arra, hogy a többi felekezetek által élvezett vallás-zabadságot maguk számára is kiküzdjék, minek emlékünken való felújítása badd nyújtson nekünk vigasztalást és bátorítson fel áldott őseink példájának buzgó követésére.

Nincs jelenleg ország Európában, melynek alakulásában Krisztus egyháza közre nem működött volna; nincs nemzet, mely életének leghatalmasb biztosítékát nem ahhoz való hí ragaszkodásában találja. Világra szóló például tekintetjük e részben saját magyar hazánkat is, mely addig, míg a hitgyesség malasztjait élvezte, évről-évre gyarapodott a hatalomban, a jólétben és eredményesen sorakozott a kereszténységben alapuló műveltségben előhaladott nemzetek mellé, képessé válván úgy kiheverni a tatárjárás borzasztó pusztításait, hogy már egy évszáz mulva Nagy Lajos uralkodása alatt a nagyság és dicsőség világhírű magaslatára emelkedhetett; és ismét egy évszáz mulva Hunyadi János zászlója alatt az Európát elnyeléssel fenyegető félhold irtózatossá számú seregeit száz évi időtartamra visszazoríthatta, míg a mohácsi vésznek soha eléggé meg nem siratható következményeit a szerencsétlen hitújítás folytán bekövetkezett szakadás miatt máig sem sikerült egészen kihevernie.

E hitújítás szülte az erdélyi részeknek az anyaországtól való különválását, ez rombolta szét az erdélyi róm. kath. egyházat is, mely e honban lakó különböző ajkú nemzetiségek legerősebb összetartó képesa vala; melynek tudomány- és művészet-kedvelő szelleme építette remek templomainkat, serkenté iparosainkat és kereskedőinket, művészi a ipari cikkek elárúsítása végett Konstantinápolyig és nyugaton a tengerig terjedő utazások megtevésére, nevelé fel fiait nyelv- és osztálykülönbség nélkül, a külföldön is nagy hirre szert tett tudósokká, állítatá fel a szegények és betegek ápolására szent Sz.-Erzsébetről s a Sz.-Lélekről elnevezett menedékhelyeket és kórodákat, még pedig már azon korban, melyet ellenei sötétnek bélyegezni szerettek.

E hitújítás tevő földönfutókká papjainkat, számtuzé püspökünket, elkobzá ennek, káptalanaink-, prépostságaink-, konvetjeink-, férfü- és női zárdáink-, iskoláinknak javait és emplomaiukat minden isteni szolgálatra rendelt kincseikkel és iuházataikkal együtt. E hitújítás eszközlé azt, hogy míg minden felekezetnek mindenütt hitvallásuk szabad gyakorlata biztosítaték, a katolikusoknak kegyelemül kellett venniök, ha Kolozs-Monostorról, Udvarhelyről és Csik-Somlyóról betegek ellátására vagy halottjaik eltemetésére, vagy a szentsegek kiszolgáltatására papot — ennek kigúnyoltatása nélkül — kaphattak. Ehhez járult még az is, hogy az, ki a kath hitet, melyet nyilván, hozott törvényekben baponaságnak neveztek el, vallóit a bálványimádás vádjával illették, az ország hékéjére nézve, melyet folytonos hitvitáikkal és újításokkal ök maguk felzavartak, veszedelmeseknek hirdettek bátrabban merte védelmezni, ritkán kerülhetette ki az ellene kikeresett czimeken hozott ítélet szomorú következesit, t. i. javainak elkobzását, vagy éppen saját magának számtuzetését s. Azonban e szomorú állapotban is találkoztak mind az, egyházi, mind a világi rendből, kik mint Krisztus bátor harcosai, megvetvén földi javaiknak netalán bekövetkehető veszteségét, nem gondolván a nem katolikusok ellenkezésével, az Isten bázának védő falául álltak fel és minden kedvezőbb alkalom adtán egybeülvén, a püspöki vicariusall

együtt, kinek egyedül volt szabad, ha a protestáns fejedelem engedélyét kinyerhette, Erdélyben lakni, az egyházi külső fegyelem fenntartására, a kishitűek megerősítésére, a veszélybe rohanók visszatartóztatására, vagy a haborúk lelkesítésére a legűdösb rendszabályokat állították.

Ez vala az erdélyi róm. kath. autonomia bölcsője, mely fölött a katolikus egyháztól el nem szakadt nagyjainknak, kiknek kastélyaiban menedékre talált üldözött hitünk, és a Székelyföld keleti részében lakó népnek, melynek legszebb dicsősége, hogy ősi hitét soha meg nem tagadta, rendíthetetlen hithűsége örökődött míg a Bátoriak uralma alatt a jezsuiták, kilencz évi munkálkodásukkal, a katolikusok megfogott számát megőrizvén és az Isten igéjével táplálván, az ifjúságot a vallásosságban és szép tudományokban oktattván, Erdély katolikus lakosságának nem kis mérvű vigasztalást szereztek. Batori István és Kristóf elhalálózása után e jeles rendnek, a kath. zászlósok (Kereszturi, a két Batori Jósika István, Lázár István stb.) és a kath. rendek legerélyesb ellenzése daczára, 1588-ban történt kitűzésével az általunk létrehozott nagy virágzásnak indult akadémia és növelde megszűnővén, a vármegyéken elszórt és a városokban lakó hívők lelki pástoraiktól megfosztatván, a kath. egyház sorsának jobbra fordulása ismét megakasztott és híveinek minthogy újból magukra hagytak volt, ismét a fennebb jelzett önkormányzat védő falai között önségélyükben kellett menedéket keresniük.*

Bethlen Gábor fejedelem viselt háborúi és diplomaciai összekötéseinek érdekében kath. alattvalóit enyhébb bánásmódban részesítette ugyan; de a több versben és ismételve hozott törvények, melyek vallásunkat a négy recepta közzé fölvtették, a gyakorlatban még sokáig holt malasztnak bizonyultak. De ez buzgó elődeinknek hithűségét nem lankasztotta, tevékenységüket meg nem akasztotta, sőt lelkesedéseiket fokozta, midőn az elkobzott templomok helyett bár ké polnákat építeni, a romba dőlteket restaurálni, az elárul hitközségeket lelkipástorokkal ellátni, azok és a kántortanítók állandó javadalmazásáról gondoskodni törekedtek. Ilyenek voltak: Nemzetes és gyorsaságos gálfalvi *Makó Gergely*, ki *Dersi Anna* feleségével együtt *Toldalagi Mihály* fejedelmi tanácsos és marosszéki főkapitány és több főembe

* A jezsuiták ellen hozott törvényezikkely, a Gyulafehérvárt, 1595-ben ápril 6-ára összehívott országgyűlésen eltöröltvén, azok újból befogadtak ugyan; de működésük azon kívül, hogy csak néhány kijelölt helyen volt szabad letelepedniök, sok és nagy akadályokba ütközött, míg az 1607-ben ápril 10-én és a rákövetkező napokon Kolozsvárt tartott országgyűlésen kitiltattak. Kitiltásuk ellen, melyről maga Rákóczi Zsigmond, akkori fejedelem, nekik a Kolozsvárt 1607. évi június 26-án kiadott bizonyítványában azt mondja, hogy nem valami vétségük vagy büntényükért, hanem a katolikus hit telj ellenekező véleményét pártolók kérésére kellett minden javaikot megfosztottan az országból kiköltöznök, maguk a katolikusok, valamint nyilvánosa a gyűlésen, úgy azon évi június 20-án kelt, a fejedelem és a tanácsnak benyújtott iratukban saját és távol levő hífelek nevében tiltakoztak. Ez okmány aláírói méltók arra, hogy nevéket háts emlékekkel feljegyezzük. Voltak pedig: Deregnői Daróczi Ferencz, Kornis Boldizsár, Szilvási Boldizsár, Trausner-Kolozsvári Lukács de Hadrév, Kornis Zsigmond de Ruska, Mindszenti Benedek dobokamegyei főispán, Sarmasági Zsigmond tordamegyei főispán, Sennyei Pongrácz, Huszár István, Losonczy Bánfi Péter, Kálnoki János, Béli Kelemen, Kamuthi Balás de eadem, Bornemisza György Juris utriusque doctor, Forró Pál, Lodi Simon, Konez Pál, Nagy György, Bcsenyi Menyhért. (Lásd az „Erdélyi egyháztörténelmi adatok“ 1. köt. 237. lapjat.

reknek segítségével Mikházán. Marosszékből 1636-ban zárdá és kápolnát alapított Hallerkeői *Haller István* fejedelmi tanácsos és kültillőmegyei főispán, kiről 1649-ben az erdélyi szent-ferencziek évkönyvei mint rendjök kegyes pártfogójáról emlékeznek meg; *Gyulaffi László*, *Thoroczky István* *Mikes Mihály* és *Lugasi Ferencz*, kik az erdélyi egyház ügyeiről gyöngéden gondoskodtak; Gyergyó-Szárhegyi *Lázár István* Csik, Gyergyó és Kászon székeinek főkirálybirája, ki fiával 1665-ben a szárhegyi zárdát alapította. Ide számítandók: *Kovácsoczi István* korlátnok, *Bálint Kristóf* kincstárnok és *Toldalagi Mihály*, kiknek 1630-ban *Sóaknai István*, (Stephanus de Salinis) a szent-ferencziek bozniai tartományából való szerzetest előbb szovátai parochusnak, majd vicariusnak az erdélyi kath. egyház nagy vigasztalására megnyerniök sikerült, királyhalmi *Petki István*, 1650-ban Csik, Gyergyó és Kászon főkapitánya és a katolikus Székelyföld többi főtisztjei, egyházpatronusai, kiknek főképen köszönetet, hogy ama batárvidékeken a katolikusok egyházi ügyei és hitélete folyton ápolattak e szomorú napokban.

A XVII. évszázad vége felé a félhold uralmának elhomályosulásával kedvezőbb szellő kezdte katb. egyházunk felé lengedezni, melynek első fuvalma az 1659-ben Marosvásárhelyen tartott országgyűlésből indult ki, hol a következő (IV.) törvényezikkelyt alkották: „Jóllehet az catholika renden lévő becsületes Atyánkfiai solennis instantiájok által találtunk vala meg országluk bennünköt religiójokban való bántódásoknak megorvoslásáról és noha *abbeli ő kegyelmeknek kívánságát igen szükségesnek ismérnök lenni*, mindazonáltal arra való időnköt nem látván, holott a más religiókon valók is mindnyájan magok megbántódási tollalását pari formiter kívánták, azokon hogy ő kegyelmök is nagyobb contentummal várokozhasanak, assecuráljuk ő kegyelmeket virtute praesentis Articuli, hogy legelső gyűléstünkben mind ő kegyelmeknek, s mind más religion levő Atyánkfiaink való gravaminájokat igazításban venni minden egyéb dolgainkhoz való nyulásunk előtt készek leszünk, mikor tudniillik egyéb külső szabadságink helyben állatásának való alkalmatosságunkat az Nagyságod kegyelmes oblatiója szerént Isten ő felsége engedti.“

Midőn pedig Erdélynek Magyarországhoz való vissza, csatolásáról megindultak az országgyűléseken a tárgyalások a katolikusok önkormányzatának teendőit — melyek közül a legszükségesebbeket és többnyire helyi érdekieket a hitközségek ugynevezett megyegyűléseikben és a Székelyföldön papok és világiak a generalis congregatiokban intézték el — az országgyűléseken megjelent katolikus nagyjaink és követek vették a kezükbe és vagy ottan tartott statusgyűléseiken, vagy kiküldött bizottságaik által püspökségünk viszállításáig a Vicarius helyettes főpástorkodása alatt intézték.

Miféle változásokon ment át ezen önkormányzati intézményünk a kath. bizottság felállításáig és apostol királyunk és legkegyelmeseb főpástornosunk Ő Felsége 1867. évi augusztus hó 19-én kelt legfelsőbb elhatározásán innen, melyben autonomiánkat jelen szervezetében legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott, le napjainkig, annak bármily rövid rajzától fölment azon körülmény, hogy társulatunk mélyen tisztelt tagjai részint maguk is dicséretes buzgalom tényezőök önkormányzatunkban és így közelebbi életének eseményeit részint legközvetlenebbül tapasztalatból, részint pedig az „Erdélyi róm. kath. püspöki megye autonómiaja“ című munkából ismerik.

Szorítkozom tehát katolikus nagyjaink tántoríthatatlan hitbűségének és egyházunkon való rendíthetetlen ragaszkodásának újbóli fölemlítésére, mely két erénynek gyakorlásával a haza és trón iránti hűségüket is, mint azokkal a legszorosban összekapcsolhat tanusíták; érzénel maradandóbb emléket viván ki maguknak, midőn az I. Lipót féle diplomák országgyűlésileg történt tárgyalásokor Erdély egész katolikus világát azon akezió körébe bevonták, melylyel a katolikusoknak a többi vallásbeliekkel mindenben való egyenlőségét kivívni törekedtek és e czélból az ország és a királyi udvar legbefolyásosb embereit kéréseikkel ostromolni meg nem szüntek; midőn katolikus hitorsosai számára, kik Kolozsvárt a városban csak kápolnájuk, templomuk pedig csak Kolozs Monostoron és Gyulafehérvárt, itt is városon kívül volt, templomokat és iskolákat az elkobzottakból visszaszereztek, újak építéséről, a hitközségeknek lelkipásztorokkal való ellátásáról gondoskodtak; míg végre az 1791. évi országgyűlésen autonómianknak, melyet az 1767-ben felállított kath. bizottság vala hivatva helyettesíteni, visszaállítását elbatározatniok sikerült és 1867-ben, tehát épen száz évre azután a Kolozsvárt b. e. Fogarassy Mihály kezdeményezésére tartott statusgyűlés annak véglegesítését megnyerte.

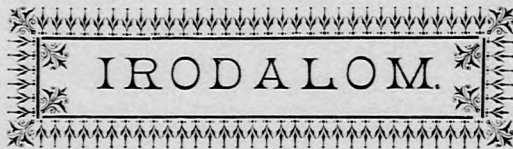
Sok nemes küzdelemnek szűk keretét képezi e néhány sor, sőt küzdelmeink most is folynak, de már nem autonómiai intézetünk létjoga, hanem az ügyek kezelésének és elintézésének módozatai felett és azon érdeklettek között, kiknek egyetértő megállapítását Ő apostoli Felsege idézett legfelsőbb elhatározásában megjelölni méltóztatott. E küzdelmek is, a mellett, hogy egyfelől a küzdő feleket jóakarát és méltányosság vezette, másfelől pedig egyetértő összetartásunk és különösen kegyes főpásztoraink büles vezénylete és önkormányzatunkhoz való törhetlen ragaszkodása azokat soha vérségszerűtlenül elfajulni nem engedte, autonómiank hajóját zátonyra juttatni vagy épen elmeríteni képesek nem voltak.

Igaz, legközelebről a fenn jelzett egyetértésünk láthatárán némi szomorú fekete pontok jelentkeztek. Amaz ellenes áramlat ugyanis, mely katolikus egyházunkat mindenütt, hová bizonyos gonosz szekták befolyása nyomán moesáros hullámai eljutottak, újabb fegyerekkel ádáz módon ostromolni indult, hazánk batárain is átesapott már és fájdalom, hitfeleink közül is többeket elsodort, kik azzal bízlegnek maguknak, hogy a kereszténység alapelveit sértetlenül fentarthatják, midőn még az istentagadókat is a hívőkkel egyenjoguaknak törvénybe kimondatni kívánják, a pápánál is mi sérti a dogmákat, mi nem, jobban tudni akarják és amellett mégis jó katolikusoknak mondják magukat, nem vevén észre, hogy azok táborába jutottok el, kik azt bízlik, miszerint a társadalomban a rendnek fentartását a felforgatás elveinek pártolásával kiegyeztetetni és a kik, míg kisebbségben vannak, a lelkiismereti szabadság czégét tűzik fel zászlójokra, de mihelyt nagyobb erőre kapnak, mindent elkövetnek a katolikusok lelkiismeretének elnyomására.

De ezekre nézve éltet a remény, hogy statusunk szeretve tisztelt azon tagjai, kik eljárásukkal egyházunkat megszomorították, tévedésüket belátva, hogy az előhaladottabb nemzeteknek nem igazi többsége, mely ottan is épen úgy, minálunk hitéhez hiven ragaszkodik, hanem a hatalmat erőszakosan magukhoz ragadott kormányai, (melyeknek követését hazánk ügyeinek intézői üdvösnek vélik), maguk is az

egyházzal való kibékülésnek útjára léptek, hozzánk vissza fognak térni és elődeinket követni, kik hitbűségüket oly magasztos tettekkel tanusították és arról nyilván is vallomást tettek, midőn p. o. egykor gróf Kálnoki Sámuel alkalmatnokho egyik statusgyűlésükből ezt írták: Nem emberi elnyunyira mint istennel keresztyény vallásokkal vagyondoljunk, bizonyos legyen abban, hogy az halál sem választ el felett dolgainkól sőt Isten eleiben is magunkkal akarjuk vinni keresztyény igaz hitünk s Anyaszentegyházunkhoz való tökéletességünket, Isten oltalmazza, csak legkisebb czikkelyibe, hogy változtunk volna feltett dolgainkban.*

Zárom beszédemet ezen szívem mélyéből fakadt óhaj-tással: Adja a jó Isten, hogy jubiláns kegyelmes főpásztorunk a tőlünk elpártoltak visszatérésének és önkormányzatunk zavartalan, egyházunk- és hazánkra üdvös működésének még sokáig állandó jó egészségben örvehdessen!

— „Pázmány Péter, biboros esztergomi érsek összes munkái. A budapesti királyi magyar tudomány-egyetem megbízásából egybegyűjti és sajtó alá rendezi ugyanazon egyetem hittudományi kara. Magyar Sorozat. I-ös kötet: Felelet Magyar könyvére. — Kempis Tamás, Krisztus követéséről. Az új tudomány hamisságának tiz bizonyosága.“

Budapest, 1894. Nyomatott a m. kir. tudomány-egyetemi nyomdában. I—XVIII. 1—588 lap. Negyedrétben. (Ara 5 forint.*)

Igazi örvehdetes esemény, hogy végre Pázmány Péter műveinek első kötete megjelent. Ezen kiadás, tekintve az ő külső alakját, a papirusnak, és felhasznált betűknek szépségét, és a mű berendezését, valódi lelki élvezetet hozott nekünk, sőt örömet megvalljuk, hogy a legjobb ilyenmü kiadványokkal minden tekintetben kiállja a versenyt, s a magyar irodalomnak és könyvtáraknak egyik díszé fog maradni mindig.

A munka beltartalmáról Pázmány Péter nagy neve, mely tudománya, utólrébetetlen vallásos lelkisedése, és senki által fölül nem mult hazaszeretete oly nyilvánvaló kezességet, s oly fényes dicséretet hoz maga magával, hogy a magyar nép körében egy szót sem szabad vesztegetnünk annak további magasztalására.

Minden, ami e könyvben Pázmány Péteré, a legjobb, a legkitünőbb; és éppen azon alakban, éppen azon arányban jó, mint a minőben ő készítette. Igen természetes, hogy

* Pázmány Péter munkáinak jelen gyűjteményes kiadása két külön sorozatból áll, melyek egyike a nagynevű írónak latin, másika magyar irodalmi műveit fogja tartalmazni, összesen körülbelül 14 kis negyedr. kötetben.

Mind a két sorozatból évenként egy-egy kötet kiadása tervezetik. Az egyes kötetek ára megrendelőnek 5 frt (boti árak magasabb), mely összeg minden kötetátvételnél postai utánvétellel fizetendő.

Megrendelhető minden sorozat külön-külön is, a tudomány-egyetem hittudományi karának dékáni hivatalánál (Budapest, központi egyetem), rövid írásbeli nyilatkozat beküldésével, melyben a megrendelő kijelenti, hogy a magyar, latin, illetve mind a két sorozatot megrendeli s magát az utánvétellel megküldendő kötetek átvételére kötelezi.

Budapest, 1895 januárius.

mindenki, a könyvben, mit olvasni akar, nem a könyvet akarja látni, de akarja látni a szerzőt; a szerző tudományát, törekvését, lelkét, jellemét mutatja nekünk minden könyv. Ez így lévén, bánkódva dobjuk el magunktól a haszontalan könyveket, míg uagy emberek, nagy jellemek munkáinak olvasása olyan élvezet, amit a szerzőknek, kiket életükben hallanunk szerencsénk nem lehetett, bekövetkezett halála után, semmi egyéb pótolni nem képes.

Ezen irány kell hogy vezessen bennünket a jelen mű megítélésében is. Nem helytelen dolog azt várnunk, hogy e kiadás éppen olyan legyen, mintha Pázmány maga, az ő régi nyelvzetével, az ő régi tudományával, éppen most rendezne műveiből újabb kiadást nekünk. És erre kell törekedni azon jeles férfiaknak is, akik az új kiadást eszközlik. Nekik tehát nem az a feladatuk, hogy irjanak, még kevésbé az, hogy magyarázzanak (amire a nagy Pázmánynak, a ki tőlünk nem is áll oly messze szűksége sincsen) de igen is feladatuk az, hogy jól figyeljenek; a felvállalt szép munkakört szakértelemmel betöltsék, egyedül erre a célra dolgozzanak.

Ezen nagy cél, nagy figyelmet, és munkát követel, minek az első kötet elég szép bizonyítékát adja. A jelen kötet első és harmadik részét ugyanis Rapaics Rajmund, középső részét Kisfaludy A. Béla tanár urak rendezték sajtó alá.

Kisfaludy jó kis bevezetőt csinál a mű elébe, és bocsánatot kér, hogy néhol egy-egy elavult szó, vagy szokatlan szólás-forma mellett rövidebb megjegyzéssel az olvasót fel-tartóztatja. Ebben ki van fejezve a kellő tisztelet Pázmány iránt, és az értelmes olvasó iránt is, aki olvasván a művet, Pázmányt „közvetlen“ akarja olvasni és akinek éppen az a régi zamatot nyelv tetszik.

Ezen eljárás igen helyes. Alig harmincz és egy néhány szót tartott felvilágosítandónak, kellő rövidséggel, legtöbb helyen az eredeti szöveg szavának közlésével. Mi még azt sem vettük volna rossz néven, ha semmi megjegyzést sem tett volna; de ezen licentiával oly okosan, oly mérsékeltlen élt, hogy maga Pázmánynak sem lenne ma kifogása, annak alkalmazása ellen.

Még egy szót Krisztus követségéről. Ezen könyv a magyar sorozat 205—370-ik lapján van kinyomatva. A betűk szépségénél, a szerző és fordító nevénel, a tartalom elévülhetlen becsénél fogva is megérdemelte volna, hogy merőben ilyen alakban, de külön könyv gyanánt, megjelenjék. Sokan vannak, kik szeretik a nagyobb betűket, a negyed alakot, és keresve keresik Pázmányt ezen téren. Nem lehet átlátni, mi bára, vagy hátramaradása lehetne a vállalatnak abban ha Pázmány ezen műve, (valamint a többi önálló munkák is) egyenkint is kaphatók lennének a könyvpiaczon. Ezt külön megemlíteni, nem tartjuk feleslegesnek.

A magyar sorozat más két darabját Rapaics Rajmund tanár ur rendezte sajtó alá. Az egyik felelet Magyar könyvére 1—200 lapon. A másik Az új tudományok hamisságának tiz bizonyossága, (és a Mohamet tudománya hamisságának tiz bizonyossága) a 373—588 lapon. Pázmánynak itt kifejtett stílusát, és eruditóitját, az ő lánglelkének törekvését, és kitűzött feladatának dicsőségét pár század óta látja és magasztalja minden művelt ember, de felül nem mulhatta senki az általa választott téren.

Azért tehát a Pázmány-féle szövegnek bonczolásába,

vagy dicséretébe elegyedni bizton annyi lenne, mint a magyar iradalom értelmes olvasó közönségét megsérteni.

Van azonban mégis egy, úgy hisszük igen alapos megjegyzésünk a jelen kiadás ezen két szövegére, mi nem azt illeti, ami a szövegben benne van, hanem azt, ami nincsen benne. Tudjuk, hogy Pázmány oktatni, tanítani akart. A magyar nyelv használata mellett azonban a szent régiség, a szent atyák, és a theologiai tudományok tárbázából, latin eredeti nyelven számos argumentumokat, mint meg annyi fényes fegyvereket és köszörült gyémántokat forgatott előtünk, amit az ő korában a magyar értelmes világ minden nehézség nélkül megérteni és megbecsülni, s hasznára fordítani képes volt. Ezen képesség ma nagyon szűk batárok között mozog. Akkor minden valamire való literatus ember tudott latinul. Ma még a kultusz-miniszterek, még a szuperintendensek, még a vármegyék és törvényszékek főnökei, s egyéb celebritásai sem értenek latinul; a protestáns papság pedig ezen ignorálással még dicselkedik is. Mulatságos bizonyíték erre Paykoss Endre abaujbeszerezzei evang. reform. predikátor, ki még literátor is, és a kassai helvét hitű eklézsia történetét 1889-ben megírván a Sárospataki Lapokban, ugyanazon művet 1894-ben külön és kibocsátotta; de az egészről csak az tűnt ki világoson, hogy az általa használt latin forrásokat még távol sem érti, amint azt neki Ráth György az 1894 évi Századok 624—634 lapjain tagadhatatlan módon bebizonyította. Sőt még az akadémikusok is gyenge deákok napjainkban. Ott van ijesztő példának Jakab Elek, és a Kolosvár Monografiájának okmánytára. És ebben a Dávid Ferencz unitárius szuperintendensre (kit Jakab E. monografiával is külön megtisztelt) vonatkozó latin okmányok oly botrányos tudatlansággal teltek, hogy azokra hivatkozni nem is lehet. Ezek tagadhatatlanul így lévén, nemcsak ezen kategóriák előtt, de általában a magyar nép előtt a biboros Pázmány fényes bizonyítása a latin nyelv nem tudása miatt nagy részben érthetetlen marad a Magyar ellen írott Feleletben. Ezen hiányon csak úgy lehetett volna segíteni, ha a klaszszikus latin argumentumokat R. ur mindenütt hiven lefordította és () között kinyomatta volna. Maga Pázmány is (bár az ő kora inkább értett latinul) reflektált arra, hogy a latin szöveg magyar fordítása jó lenne; le is fordítja a 88-ik lapon Origenesnek, és a 108-ik lapon szent Agostonnak egy helyét a bálványimádásról, mit a dolog megértésére szükségesnek ítél. (Hogy ezt Pázmány mindenütt vem tette: talán a gyorsított írás is lehet oka!) A tiz bizonyosságban pedig, az oktatás követelményeihez képest pár helyet leszámítva, mindenütt magyarul idézi a bizonyítékokat. Ezen eljárásból vegyen példát a kiadás munkájában nemesen fáradó testület, és a biboros szerzőnek latin idézeteit ezután mindenütt közölje hű magyar fordításban; mert azt ma maga Pázmány is bizonyosan így tenné!

Még van egy más hiány is, ami ezen kötet szemléletkor feltűnik. Értem a reproductio kérdését. Erre nézve az előző XVII. lapján azt olvasom „nyilvánvaló okokból szoros értelemben vett reprodukcióra nem vállalkozhattunk.“ Igaz, hogy Pázmányra a mai ortografiát ráerőszakolni nem lehet, és nem is szabad, valamint a mondatok természetes rendét is mindenütt tiszteletben kell tartani. De az átírás nézve általában megállapított elveket, miket Kisfaludy is említ a 204-ik lapon, egész terjedelmükben közölni kellett volna már ezen első kötetben. De nem ezen hiány az, amit itt észre-

veendőnek, (s jövendőre nézve elkerülendőnek) tartunk. Az t. i. hogy az eredeti nyomtatványok lapszámai sehol tekintetbe véve nincsenek. Ezen lapszámokat ugyanis kövérebb számokkal a szöveg haladása szerint, a szövegben () között mindenütt közölni kell. Ezt a kiadó urak figyelembe nem vévén már is azon kényszerűségbe estek, hogy a hol Pázmány a márgón a *foliot*-t gyakran szám szerint idézi, ezen idézeteket mindenütt változtatva alkalmazniok kellett az új kiadásra; s ahol azt elfelejtik, kellemetlen zavar lesz belőle. Aki tudja, hogy Pázmány műveiben, főleg a Kalauzban az ily folio idézés mily gyakori, és ezeknek mindenütt való átírdogítása mennyi merőben hasztalan munkába kerül: ezen megjegyzésünket helytelennek, és szükségtelennek nem mondhatja.

Ezen észrevételekhez még csak egyet csatolunk. Ha a kiadó bizottság „szoros értelemben vett reproductiora“ „nyilvánvaló okokból“ nem vállalkozott: természetesnek lehetne vennünk, hogy Pázmány szövegének nyilvános nyomdahibáit mindenütt kihagyja, illetőleg Pázmány szellemében kijavítsa. Hát bizony . . . ezt Rapaics R. ur nem tette sem a Feleletben, sem a Tíz bizonyosságban. Például tisztán nyomdahiba a 64 lapon *ögygylített* = egyelített helyett. amit a diboros szerző a 68 oldalon, és más helyeken így használ; nyomdahiba a 405 lapon a *dulca fiva* = dulva fulva helyett; annál inkább nyomdahiba, és talán merőben újkoru is lesz a 406-ik oldalon ez: („amit *Bolondinus* itéli,“ *Blondinus* helyett; nyomdahiba: *kékételen* = kételen helyett 426, 429, 445 lapon; *meggyek* = mit tegyek helyett 444 lapon; *Alexius* = Alesius helyett 426 lap; és ezen csekély nyomdahibához R. ur az 579 lapon még jegyzetet is készített; pedig világos, hogy Pázmány Madarász Dénest minden tekintetben ismerhette) stb.

Örömet elhisszük Rapaics urnak a 10 lapon nyilvánított törekvését, melylyel a kétségtelen toll és sajtóhibákat mellőzni törekedett; de ugy hisszük, nincs tulhajtva előbb nyilvánított nézetünk, hogy mégis több *szemszuró* hiba benn maradt a szövegben.

Arra is méltó lett volna jól figyelni, hogy a szövegben *rövidítések sehol se* forduljanak elő. Az ilyen szavak például Athan. Tolet. Conc. Trid. conc. (= Athanasius, Toletanum, Concilium, Tridentinum . . . stb. helyett) érthetetlen. és türethetetlen dolgok legyenek jövendőre.

A pápák sorszámat mindenütt egyformán római számokkal kell jelölni.

A nagy betűk használatába pedig bizonyos következetesség legyen a jelszó, mert Új, Szent, Császár, Pásztor, Pap, Püspök, Úr stb. stb. egyenesen szerepelnek, pedig mindig kis betűvel lennének irandók.

— A Pázmány-féle szövegnek ilyen megfigyelése után szabad lesz megtekintnünk a mellékleteket is. Rapaics R. ur t. i. irt egy bevezetést, a Felelethez, és egy előszót a Tíz bizonyossághoz; további jegyzeteket (91-et a Felelethez, és 54-et a Tíz bizonyossághoz) és rövid Tájékoztást „az e műben említett XVI—XVII századbéli írókról és idézett műveikről. És ebben vallás szerint megkülönbözteti őket igen helyesen (katholikusok — 66, lutheristák — 47, zwinglikálvinisták — 26 író, és műveik.) S végül a szövegben nehezebbeknek vélt szavakhoz irt csillagok alatt értelmezést, (valami 150 szót magyarázva.)

Szó sincs arról, hogy Pázmány munkái elé bevezetést írni nem lehetne vagy nem kellene! Igen is lehet. De a be-

vezetés irójának éreznie kell a feladat nagyságát; mert az ilyen bevezetésnek magas színvonalon állónak, igen magvasnak kell lennie, és Pázmány fényes szövegének csillámló, sőt tündöklő szépségeit emelnie. Nincs és nem is lehet szándékunk kétségbe vonni, hogy Rapaics ur is, bevezetéseiben és jegyzeteiben egyenesen erre törekedett, s a mi azokban jó, és czélszerű, azokért elismerést érdemel. Azonban ne vegye kákán csomó keresésnek, ha figyelmeztetjük, hogy czélja elérésére egy pár helyt merőben alkalmatlan fegyvereket használt. A Felelethez irt bevezetésben például az ismeretlen előéletű Magyar biográfiáját elég bőven, és jól adja ugyan, de nem lehet nekünk tudnunk, minő alapon, és milyen okokból akarja lerontani azt, amit Pázmány Péter ezen könyvben is három helyt egyenesen állít és jól tud Magyariról; hogy t. i. „gyermekségétől fogva Szamosfalván a taliga kenéshez értett többet, hogy sem a vitézlő főemberek tisztibe“; a 389 lapon ugyan őt „tudatlan kolosvári taligásnak“ nevezi, és a 485-ik lapon a Szamosfalván töltött gyermekévről, és gyakorolt „taliga kenésről“ újból megemlékezik. Hogy Kolosvár, és Szamosfalva, (Kolosvár mellett a Szamos partján) hol fekszik, azt mindenki tudja: Pázmány pedig, ki Kolosvárt tanult, és Magyarival egy koru vala, legjobban bitelt érdemel ebben. Miért utasítja tehát R. ur Szamosfalvát a mesék országába, és mért állítja a 4-ik lapon, hogy Pázmány *szavai* „így *gunyképpen* használva *bizonyára* csak olyasmit jelentenek: sutor, ne ultra crepidam“, ezt megérteni nem lehet, mert a gúnynak éppen az a jellemvonása, hogy igaznak kell lennie, másképpen nem érvén semmit. Magyarit tehát gyermekségét Szamosfalván töltötte, s egykor kolosvári taligás volt.

Hány az is, hogy Rapaics R. urnak a 193-ik lapon olvasható 2 jegyzete Pázmány „Feleleté“-nek bizonyos értelemben ellent mond. Ugyan is ha Pázmány a Feleletet Radosnyán, még 1602-ben megírta, (és Forgács F. nyitrai püspök 1603-ban a kész művet kinyomatta,) hogyan idézhette Pázmány Hunnius Egyed lutherista szuperintendensnek két munkáját, miket 1603-ban történt halála után, későn, csak 1607—1609-ben nyomattak ki Wittenbergben? Itt nyilván valami tévedés van a tudományban, s az az éles szem, (mely a 12 jegyzetben Coccius Jodocus munkáját nem 1619-re, de sokkal előbbre teszi Pázmány idézetei alapján) nem fungált úgy, amint kellett volna.

Hányanak vehető az is, hogy Rapaics ur nagy próbára teszi az olvasó figyelmét és türelmét, midőn Pázmány szövegéből őt a Jegyzetekre 33, 90 utasítja; s midőn az olvasó ezeket felkereste hátul, onnan treszen tovább küldi előre, a bevezetés bővebben meg sem jelölt szövegére. Ilyen forma licentiát látunk a Tíz bizonyosság jegyzeteinél is a 2, 18, 21, 40, 43 számok alatt. Izlés dolga lesz, az ily jelenetek megítélésében bizonyos határok és irányok szerint bővelkedni. Mi jónak látjuk R. urat ezen lehetőségek jövendőben való kerülésére jó akarattal figyelmeztetni.

Mint hogy már benne vagyunk a kellemetlen mondások kritikai alapokra fektetett hajójában, minek előtte a vihar kitörne, még egy terhes zásót kidobunk a hajóból. Erre alkalmat ad nekünk Rapaics ur ama dicsérete, melylyel a Felelet elő és záró szavát, a Nádasdi Ferenczhez intézett klasszikus, latin *Pro-*, és *Epilogus* kitünteti. Ezekről ugyan is azt mondja (8-ik lap) „nyelvészeti és szónoklati szépségekben gazdag“. Igaz, és helyes, de nem elég. Ugy hisszük,

legnagyobb hálára kötelezte volna a magyar népet, ha ama utólréhetetlen szépségű részleteket zamatos magyar nyelvre fordította volna.

Ha már engedelem-kérés nélkül a Felelet bevezetéséhez ily merészen hozzászólni bátorokdtunk, a Tíz bizonyosság előszavánál sem hallgathatjuk el nézetünket. Rapaics R. ur ezen előszóban helyesen mondja, hogy ezen mű „a hitujítás egész rendszerének kíván czafolása lenni.“ Ez helyes és igaz. De azon megjegyzései, (376. lap.) hogy „az idézetekben nem éppen válogatós“; „a bizonyítás ereje az idézetekben rejlik“; „egyébként én nem akarok itt Pázmány védelmire apológiát írni“: kénytelenségre sodornak annak megjegyzésére, hogy e szavak írásakor „bonus dormitavit Homerus“! Mert ugyan is Pázmánynak „apológiára“ és a meg nem válogatott idézetek mentességére semmi, de semmi szüksége sincsen. Kár volt tehát arról, ami nem szükséges, egyetlen szóval is emlékezni.

A jegyzetekkel tovább foglalkozni nem akarunk, vala mint a tájékoztatással sem. Csak azt véljük, hogy *több el van véve*. Tele lévén Pázmány művei jeles autorokkal, praegnans művekkel, klaszszikus helyekkel: ha már ezeket a kiadó tisztelt bizottság illusztrálni akarja, az összes művek záradékául lehetne azokról egy külön értekezést írni, mi önmagában is szép munka, becses tanulmány fogna lenni. De így elszórtan, nehézkedés és céltalan fáradságnak látszik sok esetben.

Ami a megcsillagolt, elavultaknak vélt szavak értelmezését illeti, Rapaics R. tanár ur azokról elég jól van tájékozva, midőn a 11 lapon megjegyzi: „talán elegendő lett volna, mindössze 8—9 elavult szó értelmét megfejtenem.“ Bizony, elég lett volna. Mert ne vegye zokon, ha elhibázott munkának tartjuk egész fáradságát. Egyik okunk az, hogy Pázmány nem áll tőlünk oly távol, hogy megértenünk nem lehetne, s s aztán azok a szók, nem is olyan avuttak, hogy rögtöni magyarázatra szorulnának. Nézzé meg bárki az összes megcsillagozott helyeket, s velünk egyforma véleményre fog jutni. Minő idő és térvésztegetés például így magyarázni: *alittya* = gondolja, véli, 30 lap; *vonyagó* = vonagló, 35 lap; *szak* = szak, 37 lap; *semmi okon* = bármilyen okból (?) 38 lap; *erős* = érvényes, 40 lap; *ingyen sem* — egyáltalában nem, még csak nem is (?) 46 lap; *meg nem sérültek* = megsérül(?) 47. lapon, (Dehog? ige: *megsérül*; innen írja Pázmány *megsérült*; mert a kettős tt nem lehet egyébb, mint egyszerű *nyomdai hiba*;) *képes* = megtehető, rendén való, illő méltányos 78 lapon. (Ezek közül egy sem helyes magyarázat. Kép, és képes, nem is oly fogalmak még ma, mit fejtegetni szükség lenne); *csufos*, = tréfás, nevetséges, 84 lap; (??!) Egyik sem. A mi csuf, nem tréfás, sem nem mindig nevetséges.) *Koborlás* = rablás, fosztogatás 90 lap. (Ez nem áll. Kobor = anny mint munkanélkül keringő, tekerő, csavaró; például koborolnak a cigányok, a körbelvők stb.) *felcsapni* = lenyelni, 398 lap. (Ez ugyan nem így van); *lélekzett* = így ír P.; és R. ur magyarázza: leledzett; minek ma sincs értelme így. lélekzett pedig ma is jó és értelmes szó; l. a 413 lapon *magu* = elavult szó (De hogy elavult, ma is meg van a *magu*, és a *magvas*) lásd a 416 lapot, *kékételem* = szükség képpen 426 lp. (De itt tudni való, hogy nyomda hiba van, (*kéké*) a valódi szó Pázmány szerint *kételem*; így mondja például a 430 lapon: nem félelemből és kételeméből, hanem vigon és szabad akaratóból“ stb; így írja Pázmány a 451

lapon: kételem szent Péternek is ki kelle menni Rómából, 481 lapon: „elő hozom, mert kételem vagyok véle“ stb., Ma = kény; sua sponte; kénytelen, invite, non sua sponte. Így is írta Pázmány kintelen, kinytelen. Hogy a *hon valot* 485 lapon honn való-ra, a 486 lapon a *gazt* = közönségesre magyarázza, azt látjuk, de hogy erre mi szükség volt? azt nem látjuk, és nem is értjük.

Száz szónak is egy a vége. Rapaics R. tanár ur jegyzetei *pongyolában* vannak. Ha amit eddig mondtunk, elég nem lenne, erre csattanós bizonyosságot fog tenni mellettünk az 588 ik lap, melyen maga a tanár ur, két helyen önmagát, az az jegyzeteit, megjavítja. A 21 ik lapon irt *mindig* szavát „igen gyakran“-ra (elég lett volna némelykor is;) és a 61 lapon írott *rendszerint* szavát „többszörre“ kiigazítja. Ezekre már maga a biboros író is tréfából megmondaná: látszik, hogy nem vala elég vigyázás a felső várban!

Végezetül még csak azt jegyezzük meg, hogy kellemetlen érzéssel látjuk Pázmány művében az első lapokon Trefort, és Csáki neveit dicséretekkel emlegetve, mik oda csak úgy illenek, mint Pontius Pilátus a kredóba, de Pázmány lelke távol áll tőlök!) Még ha országos közköltésből, azaz, közadóból került volna is ki ezen kiadás költsége, tekintettel a valódi viszonyokra, nem volna valami nagy okunk a hálálkodásra, mert nem kapnánk semmit ingyen, sem pedig jogcím nélkül de midőn a kiadás költségeit évenként 1950 forintban a budapesti központi papnevelde *alapja*, s a többi költséget a Pázmány egyetem könyvnyomdai *alapja viseli*: a megdicsért minisztereknek, (Trefort, és Csáki „kinek lelkesen járt kezére ez ügyben Szalai Imre, miniszteri tanácsos“) a száraz jó akaratot felül nem sok jut.

Egy nagy előnye van még ezen kiadásnak, hogy szépsége, sőt jelességei mellett igazán nagyon olcsó. Napjainkban a 8 adréttű kiadványok minden lapja, a theologiai irodalom terén is, legalább egy krajczárba kerül. És itt nem 8-ad, de 4-ed alaku munkáról van szó, minék I—XVIII. és I—588 lapja, nem 8 vagy tíz forint, a mennyibe térfogata szerint kerülhetne, hanem csak öt forint. Már ezen okból is ohajtannunk kell, hogy minden művelt embernek, főleg papi embereknek kedvök legyen aszталukat, könyvtárukat Pázmány ezen jeles kiadásával felékesíteni.

A Közművelődés t. szerkesztője pedig, kinek sürgetése nélkül e sorokat aligha megirtuk volna, most azon kényszerhelyzetbe jut, hogy vagy egészen beigtassa lapjába ezen recensiót, vagy pedig ha éppen vissza nem utasítaná, hát valami prokruszteszi műtétet hajtson végre vele. Ha ezek közül bármelyik a t. szerkesztő urnak kellemetlen lenne: *ő az oka, viselje tehát sorsát türelemmel!**

Napi események köréből

— **Mit kell tennünk?** A várva várt nap végre megérkezett. Látjuk kibontva a zászlót, melyre nagynevű katolikus főuraink milliók lelkesültségével irták e kedves

*) Részünkről ez ismertetés írójának kinek irodalmi érdemei s széles bibliografiai ismeretei előtt tisztelettel hajlunk meg — ez utolsó megjegyzéséhez az az észrevételünk volna, hogy Trefort miniszternek már az is érdeme volt, hogy a kiadást erkölcsileg és anyagilag támogatta, s az erre fölvetett tételt Thaly Kálmán otromba támadásai ellen az országgyűlésen megvédte. Szerk.

hangzásu „szót néppárt.“ Van e a hazában egyetlen katolikus, kinek szive hevesebben ne dobogna, midőn olvassa ama nagy-szerű programot, mely január 28-án kimondatott; s mely a méltányosság és tiszta kath. érdekek alapján Mária országára nehezült álmokör hajnalát hirdeti. Nem beosátkozom én a program méltatásába, hisz az mindnyájunkat kielégít, édes örömmel tölt el; mert hisszük és reméljük, hogy fáradságot nem ismerő buzgalommal olyan eredményeket fogunk elérni, melyek a már kezdetére megvéntült liberáliszmust végenyészetbe fogja sodorni. Hogyan? elenyészik a liberális szellem, jelszók szerint egyedül boldogító, egyedül hivatott és a mai művelt társadalom fentartó pulzusa? Igen! Meg fog semmisülni a pogányság visszállítására törő demoni szellem és helyét a lelkiismeret valódi szabadsága fogja elfoglalni. Mit kell tehát tennünk jelenleg? A magas püspöki kar kiadta a jelszót szervezkedésre, tömörítésre. Az eddig alakult kath. olvasó-körök, egyletek világos csillagokként tündökölnék előttünk, beragyogva fényes világosságunkkal a láthatárt, hogy eszméljunk, ébredjünk, és tegyünk. Hát csak mi maradjunk hátra erdélyiek? összedugott kezekkel nézzük az előttünk csatározókat? mi, kik lanyhaságunk és közönyösségünkkel már is magunkra vontuk a királyhágon innen működő buzgó pap-társaink elítélő nézetét? Ez nem illik hozzánk! Persze mindenki úgy vélekedik, itt nálunk ezt, vagy amazt tenni lehetetlenség, mert különféle vallás és nemzetiségek között élünk, no meg minek tegye ki az ember magát mások céltáblájának stb. stb. Épen ezen indokok megezáfolására szolgálók egy kis fölvilágosítással. Vajda-Hunyadon ismeretes az a körülmény, hogy ott a város zömét megerősítését megnyerjük, alakító értekezleteket, felolvasásokat tartunk, hogy így a talajt a „néppárt“ szervezésére előkészítsük. Már jelöltünk is van és mihelyt a szervezkedéssel készen leszünk, azonnal az általános néppárti bizottságnak magunkat bejelentjük. Ha valahol nehéz körülmények léteznek, e tekintetben, ugy méltán merem mondani az V.-Hunyadon van. És mégis egy kis fáradság már előre is jó sikerrel kecsgetet. Ha tehát valahol olvasó körök alakítása lehetetlen ott vannak a különböző munkás egyletek, legény egyletek stb. ezeket pedig létrehozni bárhol lehetséges. Ezeket nem feltűnési viszketegekből írom, hanem azért, mert jelen körülmények között előreláthatólag nemsokára a választási urnához közelgetünk, s akkor ismét készületlenek ne legyünk. Minden adott alkalommal működésük eredményét közölni fogom, s meg vagyok győződve miszerint az erdélyi papság hagyományához méltóan fog előre törni és a semmit tevés vádját magától elhárítani.

S. A.

— **A vallási türelmesség** (Szász Gerő aa. szives figyelmébe.) egy jellemző esetéről tudósítanak bennünket.

Történt, hogy Veszprémmegyének egyik nagyobb, tisztán kath. községében, a hol maga a földesur is kiváló katolikus férfi, jegyzőt kellett választani. A többi pályázó között volt két református vallású is. Mintán az összes jelentkezők közül az egyik református tűnt ki legjobban, ugy érdemei, valamint okmányai alapján is, majdnem egyhangulag őt választotta meg a kath. lakosság jegyzővé. Megtudván ezt a szomszédos nagy református községnek lakószai, dicsé-
rőleg, elismerőleg nyilatkoztak a katolikusoknak mint mondtuk csakugyan a tizenkilencedik századnak megfelelő vallási türelméről. Azonban nem sokára ebben a református községben is kellett jegyzőt választani. A jelentkezők között nyganasak voltak katolikusok is. Többen kérdést intéztek a járás akkori főtisztviselőjéhez, vajjon melyiket tartaná leg-
érdemesebbnek a megválasztásra? Ő meggyőződését követve, egyik katolikus pályázót ajánlotta, a ki kétségkívül ugy egyénileg, valamint tudományában és a községi ügyekben való jártasságában jóval felülmulta vetélytársait. De erre a kérdezősködők egyhangulag azt felelték: Na már tudja tekintetes ur, akkor mégis inkább fogjuk megválasztani a magunk nyájabelit. Nem kellett tehát már a türelem, hanem is emlegették a 19. század felvilágosodottságát! (Rel.)

— **Hálaanyilvánítás.** Az alsótömösi r. k. kegyúr nélküli kápolna orgonájának kijavíttathatása czéljából a fő-pásztor kegyes engedélye alapján 1894-ik jul. 28-án gyűjtő-
íveket beosátkoztam szét az erd. egyházmegyében. Ezekre nevezett naptól kezdve szeptember 7-én történt eltávozásomig következő adományok folytak be 1. Nmltgu Főpásztor ur 30 frt. 2. Karácsony Dániel 50 kr. 3. Forenczi Benedek 1 frt. 4. Sneff József 1 frt. 5. Sebestény Mózés 1 frt. 6. Zomora Dániel 1 frt. 70 kr. 7. Georgievits Sándor 1 frt. 8. Veres Lajos pleb. 50 kr. összesen: 36 frt 70 kr. Mit, midőn egy kissé tán későre nyilvánosságra hozni erkölcsi kö-
telességemnek tartok: szivem mélyéből eredő hála-köszönetet mondok fentti kegyes jötevőknek. Adja Isten, hogy az ő hajléka segélyezésére, disze- fénye emelésére nem sok-szor, de sokáig nyithassék meg nemes gondolkodásuk, fenkölt érzésük és becses kincseik tárbázát Említett kis kápolna pedig mielőbb visszhangozzék a kicsiny nyáj-
nak az orgoña szeraph hangjai által kísért ill. kísérendett hála is dicsőítő magasztos énekétől. A lelkesz.

— **Marostorda-megye 1893/4. évi tanügyi állapotáról** összeállított jelentésből adjuk a következőket. A megye 207 községből áll, melyekből összesen 36.137 tanköteles iratott össze; 14.476-al több, mint 1882-ben. Ebből tényleg iskolába járt 23.897, nem járt 12.240. A tényleg iskolába járók közül róm. kath. 3126 (1882. 1265 volt); gör. kath. 5311; gör. kel. 2432; ev. ref. 10.598; ágostai 1026; unitárius 862; zsidó 542 volt. Aránylag legnagyobb szaporodás a zsidóknál látható, mert ma négyszer annyi tankötelessük van, mint 10 év előtt. A róm. kath. 2¹/₂-szer, a gör. kath. ev. ref. és unitárius 2-szer, a gör. keletiek pedig 1¹/₂-szer nagyobb számban állítanak ma elő, mint 1882-ben. Róm. kath. iskola volt 1882-ben 24, ma van 40. A tanítók száma 324, fizetésük átlaga a törvényes 300 frt. minimumot elérte.

Kiadja: Az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat. Felelős szerkesztő: **Forster János.**
Szerkesztőtársak: **Bálinth György, Dr. Csorni Béla, Fejér Gerő, Vass Albert.**

Nyoma tott Papp Györgynél a püsp. lyc könyvnyomdában Gyulafehérvárt.